CZU: 82.0:82.01:7.017.4

CERCETAREA MULTIASPECTUALĂ A CROMATICII ÎN LITERATURA DE SPECIALITATE CONTEMPORANĂ

***Ana* GHEORGHIȚĂ**
magistru în filologie, asistent universitar,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-7768-7256

Cromatica reprezintă un domeniu de studiu inedit, a cărui originalitate nu poate fi contestată, la fel ca şi importanţa culorilor pentru amplificarea semnificației conținutului și fondului de idei ale unei opere artistice. Opinia în cauză, argumentată și dezvoltată, se regăsește în lucrările a numeroși cercetători, precum Michel Pastoureau, Élodie Ripoll, Manlio Brusatin etc. De-a lungul anilor s-au realizat multiple studii despre culoare, însă acest concept, la fel ca și definițiile sale cel mai frecvent utilizate, nu sunt suficient de stricte și, în consecință, nu ne putem aștepta la o acceptare generală a lor. Cu toate acestea, majoritatea teoreticienilor literari consideră că, în fond, culoarea reprezintă una dintre cele mai importante caracteristici ale operelor de artă. Din câte se pare, conținutul disimulat în culoare este destinat să ofere necesarul de informații utile, care provoacă emoții pozitive, exprimând nevoia de frumos.

Cuvinte-cheie: cromatică, simbol cromatic, operă de artă, cercetare, literatură de specialitate, studiu.

Chromatics represents an unrepeatable field of study, which originality cannot be contested, as well as the colors importance for amplifying an artistic work meaning of content and fund of ideas. The opinion in question, motivated and developed can be found in the works of numerous researchers, such as Michel Pastoureau, Élodie Ripoll, Manlio Brusatin, etc. Over the years, multiple studies on color have been achieved, but this concept, as well as its most commonly used definitions are not sufficiently strict and, consequently, we cannot expect a general acceptance of them. However, the majority of literary theorists consider that, in essence, color represents one of the works of art most important characteristics. Apparently, the content disguised in color is intended to offer the necessary of useful information, which causes positive emotions, expressing the need for beauty.

Key words: chromatics, chromatic symbol, work of art, research, specialized literature, study.

Prezența tematicii cromatice în ariile de cercetare științifică este determinată, preponderent, de preocuparea savanților pentru identificarea factorilor-cheie

de creștere a impactului creației artistice, în general, și a celei literare, în special, asupra stării emoțional-cognitive a beneficiarului. În acest context, cromatica reprezintă un domeniu de studiu inedit, a cărui originalitate nu poate fi contestată, la fel ca şi importanţa culorilor pentru amplificarea semnificației conținutului (subiectului) și fondului de idei ale unei opere artistice. Opinia în cauză, argumentată și dezvoltată, se regăsește în lucrările a numeroși cercetători, precum Michel Pastoureau, Élodie Ripoll, Manlio Brusatin, la care ne raliem.

Cu toate că de-a lungul anilor s-au realizat numeroase studii despre culoare, acest concept, la fel ca și definițiile sale cel mai frecvent utilizate, nu sunt suficient de stricte și, în consecință, nu ne putem aștepta la o acceptare generală a lor. În esență, majoritatea teoriilor despre culoare se reduc la interpretarea celebrelor experimente ale lui Newton cu lumina și prisma: culoarea constituie o proprietate a compoziției spectrale a luminii (transmisie, reflexie), care îi provoacă omului senzații vizuale deosebite [1, p. 37]. După cum decurge din această teorie, apologeții ei iau în considerare doar două aspecte ale impactului culorii: pe de o parte, cel fizic, pe de altă parte, cel fiziologic, în timp ce, de fapt, percepția culorii, ca activitate intelectuală și emoțională, nu este abordată.

Totodată, din vremea lui Buffon, Goethe și a altor cercetători din domeniul culorii, considerată drept fenomen estetic și/sau psihologic relevant, atestăm abordări care înglobează și interpretarea newtoniană: culoarea reprezintă un anumit tip de experienţe psihice, care apar datorită atât penetrării luminii externe în ochi (transmisiei, reflexiei), cât și efectelor mecanice asupra ochilor (șocului, presiunii) sau reprezentării interioare a acestui tip de experiență în întunericul complet (cu ochii închiși, în imaginație, în vis) [1, p. 56].

Astfel, de-a lungul timpului, putem identifica mai multe viziuni ale savanţilor, care au revoluţionat universul culorilor. De exemplu, fizicianul Isaac Newton considera culorile drept fenomene obiective, culoarea fiind lumina care, deplasându-se şi întâlnind în calea sa diferite corpuri, suferă tot felul de modificări fizice; dat fiind faptul că lumina albă este formată din reuniunea diferitelor lumini colorate, lumina şi culorile sunt identificabile, reproductibile, cu putinţă de stăpânit şi de măsurat [1, p. 35]. Mai întâi, sunt atestate cinci culori ale spectrului: roşul, galbenul, verdele, albastrul şi violetul, adăugându-li-se apoi oranjul şi indigoul, toate contopindu-se într-un continuum colorat. Astfel, negrul este absent din spectru, iar albul constituie un amestec al tuturor culorilor spectrale.

Majoritatea teoreticienilor literari consideră că, în fond, culoarea reprezintă una dintre cele mai importante caracteristici ale operelor de artă. Din câte se pare, conținutul inerent în culoare este destinat să ofere acel preaplin de informații utile, care provoacă emoții pozitive, exprimând nevoia de frumos.

În literatură, problematica axată pe semnificația culorii presupune un studiu riscant, deoarece numărul de lucrări privind acest subiect este restrâns și, deci, nu permite formularea unor concluzii generalizate și tendințe mai mult sau mai puțin

obiective. În prezent, în domeniul la care facem referință nu există un model de analiză sau de metodologie, care ar putea fi considerat general valabil, just și demn de respectat în ultimă instanță. Această absență a unei viziuni metodologice poate explica parțial de ce rarele lucrări existente s-au limitat doar la simple studii de caz. Anume lipsa unei baze teoretice menite să țină cont de anumite elemente tehnice (lingvistice, estetice și antropologice) duce la considerarea și analizarea culorii în calitate de motiv sau temă literară, în termeni de prezența sau absența sa într-un text artistic, în rest celelalte metode rămânând problematice.

Simbolistica cromatică într-un text literar implică aderarea la anumite presupuse interpretări metodologice, ceea ce înseamnă că menționarea unei culori nu servește drept un ornament fortuit, ci posedă un sens care exprimă intenția autorului: conștientă sau inconștientă, simbolică, programatică, epistemologică, reprezentativă sau nu, pentru anumite tendințe.

Una dintre puținele lucrări care și-a propus să studieze cromatica anume în context literar este *Penser la couleur en littérature. Explorations romanesques des Lumières au réalisme,* scrisă de cercetătoarea franceză Élodie Ripoll. În studiul său, autoarea are ca scop principal să formuleze o sumă de argumente convingătoare ce i-ar permite să se opună în cunoștință de cauză numeroșilor sceptici care nu consideră culoarea drept un subiect de studiu cu drepturi depline, ci doar „un motiv de critică tematică destul de restrâns, un element decorativ și, mai ales, superficial" [2, p. 25]. Menționându-l pe cercetătorul francez Michel Pastoureau drept principalul oponent al acestei teorii *denigratoare* vizavi de potențialul de cercetare încorporat în fenomenul culorii, autoarea face numeroase referințe la studiile realizate de Pastoureau, citându-l în diverse contexte. Iată unul dintre acestea: „Orice descriere, orice menționare a unei culori are caracter cultural și ideologic [...] Însuși faptul de a menționa sau de a nu menționa culoarea unui obiect este o alegere extrem de semnificativă, reflectând motive economice, politice, sociale sau simbolice care o înscriu într-un context precis" [3, p. 16].

Paralel, Élodie Ripoll afirmă că „fenomenul culoare prezintă un caracter imediat și evident, prin urmare specialiștii de literatură nu sunt întotdeauna capabili să o definească" [2, p. 29]. Afirmația lui Pastoureau conform căreia „în viața socială, culoarea numită pare deseori să joace un rol mai important decât culoarea percepută. În viața afectivă aproape întotdeauna culoarea numită posedă o putere onirică și mitologică sporită" [4, p. 118], este aplicată de către cercetătoarea franceză la un text literar. De exemplu, culoarea roșie, purtată de o femeie, evocă un întreg univers de erotism și de seducție. Astfel, acest element, precum și mecanismele sale de funcționare cu toate variațiile lor posibile au o importanță decisivă în literatură.

Cu excepția lui Michel Pastoureau și Élodie Ripoll, foarte puțini cercetători au abordat problema culorii în literatură, majoritatea dintre ei, cum ar fi Jacques Aumont și Serge Tornay, deși interesați de tematica respectivă, făcând apel mai

mult la cunoștințe generale, utilizând termeni ce țin de simbolică, semantică sau semiotică, categorii polivalente și aproape sinonimice care nu au fost niciodată cu adevărat definite.

Cu referire la Pastoureau, se impune următoarea precizare: de profesie istoric medievalist, evident, acesta a studiat culoarea în cadrul domeniului său de activitate, cu toate acestea multe dintre metodele elaborate și aplicate de Pastoureau în studiile sale pot fi aplicate cu succes și în domeniul literar. Lui Pastoureau îi aparține următoarea afirmație: „Uneori îi invidiez pe specialiștii în preistorie, care studiază picturile rupestre, dar care nu au la dispoziția lor niciun text: ei sunt, deci, obligați să descopere în analiza internă a picturilor anumite ipoteze, piste de reflecție, fără a aplica la aceste imagini cunoștințele luate anterior din texte" [3, p. 15]. Dacă stăm să analizăm ideile exprimate în acest context, nu vom atesta, la prima vedere, prea multe similitudini între cercetările preistoricilor consacrate picturilor rupestre și cele ale specialiștilor în literatura cromatică, însă cu o excepție deosebit de relevantă, și anume: lipsa de texte care să orienteze cercetătorul pe căile cele mai scurte și sigure spre obiectivele urmărite. Criticii literari s-au plâns deseori de absența surselor teoretice, metodologie și, mai ales, de lipsa lucrărilor bine structurate și comprehensive, ai căror autori ar săpa în profunzimea acestui subiect complex. În contextul dat, paralela la care recurge Pastoureau apare în cu totul altă lumină: dacă specialiștii în preistorie sunt obligați să fie inventivi, să experimenteze și să ia în considerare elemente neașteptate (precum punctele cardinale, sursele de lumină sau poziția stelelor), criticii literari trebuie, de asemenea, să experimenteze și să-și alimenteze ipotezele cu studiile altor discipline, conform caracterului profund transdisciplinar al culorii, fără ca, totuși, să neglijeze specificul literar al obiectului lor de studiu [2, p. 73].

Dat fiind faptul că Élodie Ripoll acordă o atenție deosebită studiilor efectuate de Michel Pastoureau, profesor cercetător, specialist de forță în cromatică, imagini și embleme, am considerat necesar să prezentăm și să analizăm câteva idei conținute în lucrările acestuia, cu referire la istoricul utilizării simbolurilor cromatice.

În opinia cercetătorului, semnificaţia de tip cromatic este deosebit de extinsă. În acest context, se poate vorbi despre un simbolism generalizat al culorilor, chiar dacă fiecare tip de cultură sau civilizaţie conservă o anumită tradiţie a sensurilor coloristice. De regulă, valorile simbolice atribuite culorilor sunt noţiuni abstracte: gelozie, trădare, dragoste, pasiune, puritate, sinceritate etc. Simbolistica unei culori poate fi marcată de un spectru extins de semnificaţii, acestea variind, ca, de exemplu, în cazul culorii albe, de la moarte (în Orient, acest determinant acromatic este culoarea doliului) până la renaștere (în culturile europene albul semnifică puritatea de început, imaculatul inițial). Negrul și albastrul au fost primele culori elucidate de autor în studii expres dedicate lor, fiind ulterior completate de lucrări vizând alte culori: verde, roșie și galbenă. În studiul său *Negru. Istoria unei cu-*

lori, Pastoureau motivează scrierea seriei de lucrări dedicate unei anumite culori prin faptul că „o culoare nu vine niciodată singură; ea capătă un sens, funcţionează plenar din punct de vedere social, artistic şi simbolic doar cu o condiţie – să fie asociată sau contrapusă unei/unor alte culori" [3, p. 11]. În mod evident, cercetătorul, în această operă, analizează istoricul nu doar al culorii negre, ci al tuturor culorilor spectrului, trasând paralele şi realizând asociaţii cu aceasta.

În concluzie privind studiul *Penser la couleur en littérature. Explorations romanesques des Lumières au réalisme* de Élodie Ripoll, constatăm că autoarea și-a propus drept obiectiv ilustrarea tranziției de la literatura romanescă puțin colorată din secolul al XVIII-lea la literatura romanescă foarte colorată din secolul al XIX-lea, analizată de noi. De asemenea, observăm că termenul *culoare*, simplu și clar la prima vedere, acoperă, de fapt, trei realități distincte, extrem de complexe și puțin studiate: culorile opticii, culorile picturii și culorile limbajului, categorii strict incompatibile, aparținând diverselor domenii și fiind supuse unor reguli specifice. Prin urmare, culoarea reprezintă un obiect transdisciplinar prin excelență, care are tangențe cu discipline foarte diverse, precum optica și istoria științelor, istoria culturală și antropologia istorică, artele plastice, istoria artelor, estetica și, evident, lingvistica și literatura. De asemenea, autoarea distinge trei etape ale utilizării literare a culorii: nararea, descrierea și picturalizarea [2, p. 377].

Studiul evoluției utilizării literare a simbolurilor cromatice în context romanesc nu se poate limita la domeniul literar în exclusivitate; acest studiu trebuie să treacă printr-o etapă teoretică prealabilă, care să permită o încadrare concretă a culorii în literatură. În acest sens, studiul realizat de Élodie Ripoll este unul dintre puținele care abordează și aspectul teoretic al fenomenului cromatic în literatură. Bazată pe un examen riguros și comparat al cercetărilor efectuate anterior în alte discipline, metoda autoarei a demonstrat că o abordare teoretică ar permite, din contra, depășirea anumitor dificultăți provocate de simbolul cromatic [2, p. 427].

Contribuții importante la tema semnificațiilor cromatice găsim și la alți cercetători. Astfel, în lucrarea sa *Histoire des couleurs (2009)* Manlio Brusatin, istoric al artei și arhitect italian, lansează teoria, conform căreia culorile nu reprezintă realitatea corpurilor, nici viața și nici măcar o lege a Naturii. De fapt, susține cercetătorul, ele sunt o reflectare abstractă a Naturii, artificiul din ceea ce este natural. Drept urmare, domeniul cromatic se extinde pe spațiul generos dintre artă și știință, dintre fizică și psihologie, ocupând un teren vast cuprins între limitele a mai multe culturi, un teren care poate fi abordat ușor, dar, totodată, imposibil de explorat până la capăt prin metode analitice și experimentale [5, p. 7].

Tematica respectivă se regăsește în studiul lingvistei și semiologistei franceze Annie Mollard-Desfour care, începând cu anul 1998, publică o serie de dicționare dedicate culorilor (*Albastrul, Roșul, Albul, Negrul, Verdele, Griul* și

Rozul). Autoarea reunește și decodifică simbolica și originea lexicală a cuvintelor, locuțiunilor și expresiilor cromatice din limba franceză a secolelor XX și XXI, astfel justificându-și, pe deplin, funcția de președintă a Centrului Francez al Culorii.

Cu referire la studiul cromaticii în literatura contemporană de specialitate, mai putem cita și alte lucrări elaborate de savantul francez Michel Pastoureau studiate de noi, care pot fi atribuite doar tangențial la tema prezentei cercetări. Ne referim la *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société (1992)*, apărut în colecția *Imagini și Simboluri*, în care Pastoureau abordează culorile preferate de unii, dar respinse de alții, culorile terapeutice, poluante sau vulgare. De asemenea, dicționarul citat pune în relief locul imens ocupat de culori în societatea noastră contemporană [4, p. 4].

O altă lucrare de referință, *Les Couleurs de nos souvenirs (2015),* elucidează unele aspecte legate de culoare, precum copilăria, memoria, amintirile. Studiul lui Pastoureau se bazează pe un jurnal cromatic, care cuprinde o perioadă de mai mult de o jumătate de secol (1950-2010) și care este constituit din amintiri personale, observații pe teren, digresiuni savante, diferite domenii cu implicarea culorii: vocabularul și expresiile lingvistice, moda și vestimentația, obiectele și practicile vieții cotidiene, emblemele și drapelele, lumea sportului, arta și, bineînțeles, literatura. Acest jurnal demonstrează cum simbolul cromatic poate servi drept prilej de amintire, sursă de satisfacție și invitație la visare [6, p. 8].

Opera *Une couleur ne vient jamais seule – Journal chromatique (2017)* reprezintă continuarea logică a lucrării *Les Couleurs de nos souvenirs (2015)*, în care, după cum am menționat anterior, Michel Pastoureau s-a interesat de istoria raporturilor dintre culori și societate pe parcursul a mai mult de o jumătate de secol. Continuându-și investigațiile, cercetătorul abordează, în acest studiu, o perioadă mai scurtă, și anume anii 2012-2016, prezentând fenomenul cromatic prin prisma evenimentelor vieții cotidiene [7, p. 18].

Locul și rolul simbolurilor cromatice în operele artistice, potențialul expresiv al acestora continuă să se mențină în topul preocupărilor actuale ale cercetătorilor din diferite arii geografice și de activitate, indiferent de culturi, tradiții, istorie etc. Mai mult decât atât, simpla trecere în revistă a bibliografiei din ultimii ani ne face să constatăm o creștere semnificativă a interesului pentru tematica dată în cazul diverselor grupuri de experți, cercetători, oameni de artă. Fenomenul în cauză se explică prin apariția unor tehnici și tehnologii performante de cercetare a modalităților de percepere a culorilor și de relaționare a creatorului și beneficiarului de frumos cu potențialul expresiv și intelectual al simbolurilor cromatice. Acest procedeu este deosebit de eficient în transmiterea mesajelor promovate de autorii operelor de artă.

Referințe bibliografice:

1. Blay, Michel. *La conceptualisation newtonienne des phénomènes de la couleur*. Paris: Bordas, 1983, 528 p.
2. Ripoll, Élodie. *Penser la couleur en littérature. Explorations romanesques des Lumières au réalisme*. Paris: Classiques Garnier, 2018, 492 p.
3. Pastoureau, Michel. *Negru. Istoria unei culori*. Chișinău: Cartier, 2012, 252 p.
4. Pastoureau, Michel. *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société*. Paris: Bonneton, 1992, 316 p.
5. Brusatin, Manlio. *Histoire des couleurs*. Paris: Flammarion, 2009, 191 p.
6. Pastoureau, Michel. *Les Couleurs de nos souvenirs*. Paris: Éditions Points, 2015, 288 p.
7. Pastoureau, Michel. *Une couleur ne vient jamais seule – Journal chromatique*. Paris: Le Seuil, 2017, 240 p.